

УДК 8 21.161.2Жил(045)

К. Г. Сардарян

НАЦІОНАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНІ КОНЦЕПТИ ТВОРЧОСТІ І. В. ЖИЛЕНКО

В статті розглядаються національно-естетичні концепти творчості української поетеси Ірини Володимирівни Жиленко. Автором доведено, що національний характер у творчості І. Жиленко реалізується в комплексі рис, що складають ідеал життєповедінки: любов, жертівність і милосердя, терпіння і смирення, гостинність і доброта. Письменниця у своїй літературній творчості репрезентує яскраві приклади втілення національно-естетичних концептів, що дозволяє переконатися в прагненні мисткині встати на захист національної культури, поширити, увести її в світовий контекст, звернути молодь до поцінування національного.

Ключові слова:*національно-естетичні концепти, ідентичність, національний характер, самосвідомість, національна ментальність, національна самотність, патріотизм.*

Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття відбувається етнокультурний ренесанс: в українській культурі спостерігається підвищення інтересу до національного і релігійного питання, до народних традицій і вірувань, оскільки віра є одним із найбільш потужних об'єднуючих факторів українського етносу, на основі якого будується національне світовідчуття.

Проблематика національної ідентичності у творчості І. В. Жиленко ще не була предметом спеціального дослідження. У творчості мисткині національна самосвідомість має позитивний прояв, І. В. Жиленко встає на захист національної культури, мови, вона ставить перед собою задачу захисту та уславлення української національної самотності.

Окремі аспекти творчого доробку авторки постали в центрі уваги літературознавців, дослідження яких з'являлися здебільшого у вигляді статей та частин наукових розвідок літературознавчого характеру. Розглядали доробок Ірини Жиленко такі науковці, як М. Жулинський, Г. Штонь, М. Коцюбинська, Д. Кишинівський, М. Штолько, М. Павленко. Втім творчість І. Жиленко не здобула адекватного висвітлення як у вітчизняному літературознавстві, так і загалом у дослідженнях літературознавців радянського періоду. Свідченням цього є вкрай обмежена кількість відповідних праць.

Таким чином, **актуальність** теми статті продиктована потребою висвітлення творчості мисткині як релевантного сегмента сучасної літературної картини та обумовлена відсутністю праць літературознавчого характеру, що мали б на меті дослідити національно-естетичні концепти у творчості І. Жиленко.

Об'єктом наукової розвідки є національно-естетичні концепти в творчості І. В. Жиленко.

Мета статті полягає в тому, щоб виявити своєрідність втілення національного характеру в творчості Жиленко.

Для реалізації поставленої мети в роботі передбачається вирішення наступних **завдань**:

- показати формування національного характеру у творчості Жиленко в контексті української літератури;

- розглянути питання української самосвідомості в творчості мисткині;
- дослідити поетичний світ і національні мотиви творчості поетеси;
- проаналізувати національно-естетичні концепти в творах поетеси;
- осмислити творчість й особистість поетеси з національних позицій.

У творчості письменниці народний національний характер та національна філософія відбиті в повному обсязі. Ірина Володимирівна Жиленко – письменниця глибоко національна, вся творчість і життя якої були покладені на розвиток та пропаганду української культури. Її художній спадок сприяє розкриттю самопізнання та самосвідомості нації. Особливо яскраво проблема національного характеру проявилася у творчості Жиленко, що відбила все різноманіття проявів національного духу українського народу та досягла глибинного осмислення національного буття, тому можна говорити про І. В. Жиленко як про народний національний талант, а творчість мисткині можна розглядати як невід'ємну частину українського національного художнього спадку.

У своїй творчості мисткиня репрезентує багато аспектів українського національного характеру, його душі, самосвідомості і поведінки, його минулого, сьогодення і майбутнього, пошуки народом національного духовного ідеалу, що послугували основою для формування у творчості поетеси таких ключових ментальних структур, як національний образ світу, національний характер, національний ідеал.

І. В. Жиленко є органічним носієм національної ментальності. Поняття «українська ментальність» включає в себе загальноприйняті правила та звичаї, традиції, мову, світогляд. Ментальне намисто українського суспільства складається із наступних перлин: хазайновитість, консерватизм, універсальність, миролюбство, релігійність, обдарованість, сентиментальність, відкритість, кмітливість, розвинене почуття гумору:

І століття, і друге, і третє...

В час, коли за віконечком сніг,

У старенькім картатім жилеті

Буду жити на радість поетам

І малятам казки бубоніть [3, с. 108].

Поетеса констатує, що нищення культури призвело до неабиякого зростання егоїзму та безкультур'я, особливо серед молодшого покоління.

Людина з високим рівнем освіти та культури стає більш вибагливим споживачем тих чи інших цінностей, що пропонуються. Іншими словами, починає віддавати перевагу мистецтву, культурним цінностям, досвідченою людиною складно маніпулювати, натомість неосвічений споживач невибагливий:

А дурники займають свої місця –

під телевизором чи при нехитрій праці.

О земляки, налийте їм пивця –

хай вгмоняться... [3, с. 445]

Можна стверджувати, що Ірина Володимирівна вболівала за націю, боялася її духовного зубожіння, тому немало зробила для формування національної свідомості українців. Її творчість допомагає виробити власну позицію в національному питанні, засновану на загальних гуманістичних цінностях людства. Поетеса навчає бачити протиріччя соціального розвитку, шляхи їх вирішення; виховує повагу до інших націй, народностей, орієнтує на культурні традиції та моральні норми рідного народу, навчає читачів поважати етнос та його культуру, частиною якого вони є.

За І. В. Жиленко, «людство – це не математична сукупність мертвого і живого люду. Людство – це культура, аура духовності творців, що пронизує віки, відблеск раю в людській душі. І тільки в культурі наше виправдання, а можливо, і наш порятунок – перед Богом і всесвітом. Наука – милиці, госп. двір, історія суспільств – брудна вигрібна яма, переповнена кров'ю жертв і духовним гноєм честолюбств. Це також перевага старості – право говорити, що думаєш, право чхати на стереотипи. Замолоду я б остерегалась твердити, що мені немає діла до політики, капіталу, спорту, утробних міфів і державних прапорів. Остерегалась би не тому, що молодість моя припала на часи, коли інакомисліє каралось жорстоко. А тому, що молодість взагалі «не має права», бо не має досвіду страждання і співчуття, а тому не може підводити підсумки. В старості, відходячи, можеш сказати все» [3, с. 16]. Національно-естетичні концепти у творчості мисткині багатовимірні, вони репрезентуються на рівні тем, мотивів, образів, а також у структурі художніх творів. Мисткиня закликає пам'ятати про уроки минулого, шанувати пращурів, вести літопис добрих справ, остерігатися помилкових вчинків, відчувати відповідальність перед поколіннями. Це важливі функції історичної пам'яті, що допомагають згуртовувати національну громадську єдність:

Та вчора повідомила «Свобода»,
що час настав для слав і корогов...;

Як зірка, непотрібна і химерна,
світи і жди...

Дасть Бог – прийдуть часи,
коли пожруть одне одного пси,
коли подавляться багатством ненажери [3, с. 445] («Любов з гвоздикою»).

Патріотичні мотиви домінують у доробку поетеси. Образ Батьківщини, роздуми про духовність, рідний край уособлюють найвищі почуття мисткині.

До зойку ніжшого, до болю

Я тиху землю цю люблю.

У сиву безкінечність поля

Свою конечність переллю [3, с. 66] (одноіменний вірш).

Через культуру людина зближується зі своєю нацією. Завдяки національній самосвідомості людина гостро відчуває інтереси рідного народу. Національний характер у творчості авторки розкривається в системі типологічних образів та в образі ліричної героїні. Крім того, національний характер у творчості поетеси характеризується прагненням спрямування суспільства до підтримання національної ідентичності. Творчість Жиленко виявляє органічні контекстуальні зв'язки з українською класичною літературою і філософією.

У книзі спогадів поетеси викладено філософське розуміння національного характеру, в основі якого лежать чинники, що зумовили «національне обличчя» українця. Власне, І. В. Жиленко вперше показала органічний взаємозв'язок національного побуту і мистецтва, виявила незаперечну обумовленість особливостей національного світобачення культурно-історичними та природними факторами. У своїй творчості письменниця активно використовувала історичний матеріал, народні легенди, традиції, своїм здобутком утверджувала національну самобутність, патріотизм.

Багатовимірність національного характеру у творчому доробку І. В. Жиленко розкривається в контексті поетики хронотопу національного характеру. Жиленківський хронотоп виявляє такі властивості української людини, як зосереджене осмислення буття, ієрархічну систему цінностей, творче обдарування, смиренність, терпіння.

Образ звичайної людини, мотиви «Україна – закордон», мотив мандрівництва, а скоріше зради рідної землі, поетика кольористики (золота вода, природи золоте чоло, білий вітер, голубе сонце, кристал голубий, срібний дим, вуличка в золоті гарячій, золота підкова, золотий пилочок, золоте перо, срібло фонтана, золота із неба манна, лампа золота і т.д.), українська символіка у творчому доробку письменниці виявляють прагнення людини до стабільності та безкорисливості, її духовне і душевне багатство, глибину переживання ЛЮДИНОЮ свого життя:

І я кажу: не має переваг
Душа людська над тілом, ні одної.
Була би я здорова і жива,
І все, що я люблю, було б зі мною [3, с. 97] («Гніздо земне»);

На сьомім небі – не треба грошей.
Там всі ми діти.
І всі хороші.
Там вечорами в провулку рипа
старенька скрипка...
Там завжди липень [3, с.100] (із циклу «Сьоме небо дитинства» триптих);

Дихайте, жийте, смійте.
А головне –
Смійтесь! [3, с. 106] («Дуже тиха поема»);

Дідові – байдужі вікна. Нехай мерехтять.
Всі його вікна зійшлись в це худеньке дитя.
Дивиться дід на онуку, і зір його тане,
Ніжно розчинений в казці своїй останній [3, с. 112].

Національний характер у творчості І. В. Жиленко постає як структура, що будується на православному віросповіданні, що формує специфіку національної релігійності. Національний характер реалізується в комплексі рис, що складають ідеал життєповедінки: любов, жертвовність і милосердя, терпіння і смирення, гостинність і доброта:

Все правда. Те, що тридцять. Що жона.
Що осінь. Що потрібно жити просто.
Що, слава Богу, є сьогодні в нас
і дім, і хліб, і нелукаві гості [3, с. 73] («Станція»).

Особливості національного мислення розкриваються в мотиві милостині, мотивах батьківського благословення і молитви перед іконою, в художніх пейзажах. Яскраво вираженого національного характеру набувають спогади ліричної героїні:

О поясни, чому я сонцем плачу,
коли крізь пам'ять радісно тече
старенька вуличка, вся в золоті гарячій,
проходить скляр із сонцем за плечем [3, с. 102] (із циклу «Сьоме небо дитинства» триптих);

Все правда під небом на щедрій, на рідній землі.
Як світло і тепло отут, де шипшина і глід.
Присяду на сіно поміж дерезою і глодом.

Як блудного сина, приймай мене, хато природи [3, с. 62] («Осінь. Копання картоплі»).

Художній метод І. В. Жиленко унікальний, поетеса поєднувала комічне та гострий реалістичний соціально-психологічний аналіз, яскравість та точність оповіді («Дуже тиха поема»):

Тільки моя мама вміє отак от
(не зіщулитись, не заплакати),
а вином – у морду!
а об килим – тортом!
А золотозубого – «тварюкою!»
А господиню дому – «сукою!»
А «набродом продажним» – усіх пишних дам.
Боже, який скандал!
Паніка, як в пожежу. Тупіт ніг.
Мамочко, обережно! Вони страшні.
Знаєш, що ти зробила?!
Ти ж їхнє люстро криве розбила,
в якому були вони гарні,
такі солідні й шикарні.
І дуже себе любили.
Що ти зробила?!
Відбившись в обличчі твоєму (обличчя твоє
правдиве – не знає півтіней, не віда жалю),
вони себе раптом уздріли такими, як є, –
кублом спекулянтів,
притоном подонків і шлюх [3, с. 115] («Дуже тиха поема»).

У «Дуже тихій поемі» національна ідентичність художньо репрезентується в образах мами, дідуся, дитини, що бореться зі злом, Камінного Солдата, що уособлює прихисток. Зазначені образи у поемі пов'язані зі знаковими для української культури концептами, серед них: мир, братство, кохання, порядність, пам'ять.

Мисткиня виражає основні тенденції української національної культури, в яких вагомому роль відіграє історична пам'ять, як прояв національної ідентичності:

- В серці,
що все пам'ятає, все...
- Я бачу одне: чорніють
руїни крізь білий сніг.
- Впізнай же! Це – Київ, Київ!
І наше дитинство в нім.
Впізнай же себе – за темним
віконцем – бліде дитя.
Це дуже тиха поема
Про те, як верталось життя.
Несміло ще, ох, як несміло
родинні багаття диміли.
Несміло горіли шибки,
не сміло сміялись жінки.
Іще не навчилися жити
без мертвих. Дивитись в трюмо.
Наспівувать. Суконьки шити.
Робити ремонт.
І все чогось ждали ночами,

і слухали вітер і сніг.
О ці вечори мовчання!
О ночі оманливих снів... [3, с. 109].

Нас цікавлять принципи художньої репрезентації проблеми національної ідентичності у творчості І. Жиленко, що включають у себе базові концепти української національної свідомості: Батьківщина, діти, родина, історична пам'ять. Зазначені національно-естетичні концепти беруть участь в утворенні всіх рівнів художнього світу І. В. Жиленко та спрямовують роздуми читачів про етнокультурну самоідентифікацію, актуалізують фундаментальні питання національної психології: про свободу особистості, про закон і справедливість, про умови поваги і самоповаги людини, про родину та домашнє вогнище, родинні зв'язки, про приватне і загальне, про егоїстичне і альтруїстичне, про національне і всесвітнє, про «своє» і «чуже», – що забезпечує смислову багатовимірність художніх текстів.

Цикл «Чаша літнього дня» яскраво висвітлює зазначені концепти:

...Хто я, сама в собі,
Без голубого вітру?
Без золотих горбів?
Без молоді зірки? Без голосного півня?
Без їжачка, що пирха у терновищі гнівно?
Хто я сама, без світу? Лиш сірничок роси.
Кожному сонцю й вітру владно мене згасить.
Хто я – без друга й брата? Рідні мої, єдині!
Як я боюсь утратить з вами зв'язок родинний!
Хто я без тих, що вмерли?
Хто я без тих, що будуть?
І чи потрібні двері, що не ведуть нікуди?! [3, с. 100].

Проблеми національної самобутності авторка вбачає у загрозі збереженню людської особистості, загрозі збереженню та розвитку самобутності українців, їхньої культури, мови. І. В. Жиленко полікультурне суспільство оцінювала як негативне явище, для неї неприйнятним був статус «громадянина всесвіту», оскільки, на думку поетеси, це могло призвести до низького престижу української культури.

Отже, І. Жиленко у своїй літературній творчості репрезентує яскраві приклади втілення національно-естетичних концептів, що дозволяє переконатися в прагненні мисткині встати на захист національної культури, поширити, увести її в світовий контекст, звернути молодь до поцінування національного.

Жиленківське бачення національного характеру характеризується просвітленістю і оптимізмом, закріпленням кращих якостей українського народу, виявленням унікальності традиційної української культури та затвердженням основ національного буття. Художнє мислення письменниці оперує глобальними категоріями, проте універсальні поняття, що входять в коло творчих інтересів І. В. Жиленко, завжди наповнені національним змістом.

Вичерпність представленої теми не можна вважати повною. Наукова перспектива дослідження полягає в можливості подальшого дослідження національно-естетичних концептів у творчості мисткині.

Список використаної літератури

1. Арутюнов Л. О некоторых путях изучения проблемы национального и интернационального в литературе и искусстве / Л. Арутюнов, Я. Эльсберг // Национальное и интернациональное в литературе, фольклоре и языке. – Кишинев, 1971. С. 73–77.

2. Дзюба І. Між культурою і політикою / І. Дзюба. – К.: Сфера, 1998. – С. 32.
  3. Жиленко І. В. Євангеліє від ластівки: Вибране з десяти книг / Ірина Жиленко; ред. рада: В. Шевчук та ін.; Упоряд., вступ. ст та бібліограф. А. М. Макаров. – Харків: Фоліо, 1999. – 544 с.
  4. Жиленко І. Homoferiens: Спогади / Ірина Жиленко; передм. М. Коцюбинської. – К.: Смолоскип, 2011. – 816 с.
  5. Жулинський М. Люди, що виривалися із обмежень звичності. Українська інтелігенція періоду хрущовської «відлиги» / Микола Жулинський // «Слобожанщина» – літературно-художній, суспільно-політичний та теоретико-методологічний журнал, 1996. – № 3. – С.14–85.
  6. Сардарян К. Г. Епістолярії Ірини Жиленко в біографічному та історико-культурному контексті: монографія / К. Г. Сардарян. – Донецьк: Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2014. – 216 с.
  7. Сідак В. Мораль і безпека особи, нації, держави. Історико-філософські нариси / В. Сідак, І. Валько. – К., 2001. – С. 33.
  8. Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. – 2. вид. І доп. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.
  9. Феномен нації: основи життєдіяльності. – К.: Знання: КОО, 1998. – С. 215.
- Стаття надійшла до редакції 10.04.2015

K. G. Sardaryan

NATIONAL AND ESTHETIC CONCEPTS OF CREATIVE WORKS

BY IRINA ZHILENKO

The present article describes national and esthetic concepts of creative works by Ukrainian poetess Irina Zhilenko. The author of the present article proves that national character in creative works by Irina Zhilenko is materialized within the complex of features that comprise the ideal pattern of behavior. Those features are as follows: love, willingness to make sacrifices, beneficence and humbleness, hospitality and kindness. The poetess tends to show striking examples of materialization of national and esthetic concepts in her creative works, which allows to be assured of poetess willingness to defend national culture, to disseminate it, to introduce it into the global context and to make youngsters cherish their national identity.

Works by Irina Zhilenko allow creating personal position in terms of national issues, based on fundamental humanistic values. Poetess teaches us to see how controversial social evolution is, to cope with these controversies. She instills respect for other nations, aims us at cultural traditions and moral standards of native nation and teaches her readers to respect their ethnic community and its culture, because they are an integral part of it. National and esthetic concepts in works by Irina Zhilenko are multidimensional; they are materialized at the level of subject, motive, characters and fiction structure. Poetess calls to remember the lessons of past, to cherish our ancestors, to keep a chronicle of good deeds, to beware of erroneous action and to feel responsible to generations. These are important functions of our historical memory that help us to band together our national public unanimity. National traits in poetess's works are revealed within the system of typological characters and the system of the character of persona. Moreover, national traits in poetess's masterpieces are characterized by the eagerness for aiming society at supporting its national identity. Memoirs of poetess shed light on philosophic conception of national character, which is based on factors that determined Ukrainian's "national face". Actually, it was Irina Zhilenko who first described limited connection between national way of living and art, as well as stated that peculiarities of national worldview are unquestionably caused by natural factors. In her works, poetess often used historical material, legends and traditions of Ukrainian nation.

Materials that she used and her personal experience allowed her to state national identity and patriotism. National traits in works by Irina Zhylenko are materialized within the complex of certain features. Those features are as follows: love, willingness to make sacrifices, beneficence and humbleness, hospitability and kindness. The poetess tends to show striking examples of materialization of national and esthetic concepts in her creative works, which allows to be assured of poetess willingness to defend national culture, to disseminate it, to introduce it into the global context and to make youngsters cherish their national identity.

Key words: *national and esthetic concepts, identity, national character, self-determination, national mentality, national identity, patriotism.*

УДК 821.134.2(8)Мар(045)

М. М. Хорошков, І. В. Мельничук

НЕСПОКІЙ І НОСТАЛЬГІЯ ХУАНА МАНУЕЛЯ МАРКОСА (РОМАН «ЗИМА ГЮНТЕРА» КРІЗЬ ПРИЗМУ ПОСТМОДЕРНОГО СВІТОГЛЯДУ ХХ ст.)

У статті здійснена спроба літературознавчого аналізу роману сучасного парагвайського письменника Хуана Мануеля Маркоса «Зима Гюнтера». Художній твір осмислюється в контексті естетики і світогляду літератур країн Латинської Америки з їх явищем «буму» та «пост-буму», а також з огляду на світогляд постмодерного мистецтва в цілому. В ході аналізу тексту виокремлені характерні риси стилю письменника: уривчастість і лаконізм письма, «розірваність» сюжету й композиції, численні алюзії на літературні твори ХХ ст. (інтертекстуальні зв'язки), увага до екзистенційних проблем і категорій, духовних пошуків людини в умовах тоталітаризму, закоріненість в місцеву літературну традицію тощо. Роман «Зима Гюнтера» Хуана Мануеля Маркоса є яскравим зразком постмодерної прози, що постала на перетині естетичних координат іспаномовного письменства та світової мистецької спадщини.

Ключові слова: *бум, пост-бум, латиноамериканська література, постмодернізм.*

Література Латинської Америки і до сьогодні в уяві масового читача сприймається в кращому випадку як вкрай екзотичне, креольське письменство колишніх європейських колоній. У кращому випадку читач зможе назвати імена Маркеса, Борхеса чи Кортасара, згадавши при цьому дефініцію «магічний реалізм». На цьому споживчо-побутова рефлексія (ідеться про рефлексію пересічного читача, якого звикли називати «масовим») латиноамериканської літератури фактично вичерпується. А вітчизняний літературно-критичний науковий дискурс обмежується переважно спорадичними дослідженнями творчості найбільш відомих представників латиноамериканської літератури. Це, в основному, Нобелівські лауреати Габріель Гарсія Маркес, Мігель Анхель Астуріас, Маріо Варгас Льйоса, Пабло Неруда, Октавіо Пас, вершинні досягнення яких принаймні перекладені якщо не українською, то російською мовою. Названі автори репрезентують культуру найбільш відомих країн Південної Америки – Колумбії, Гватемали, Перу, Чилі, Мексики. Тимчасом ми маємо досить слабе уявлення про літературу, скажімо, Парагваю. Дається взнаки тут і його географічне розташування (країна розташована вглибині континенту і позбавлена виходу до океану, що спричинилося до певної ізоляції навіть в межах континенту), і політична кон'юнктура (військова диктатура, політична ізоляція), і культурна